

Mein Kampf: het minst gelezen boek waarover de meeste discussie bestaat

*Een analyse van het politieke debat rondom het verbod op Hitlers
boek in Nederland*

Naam:	Naomi van Manen
Studentnummer:	5624827
Opleiding:	BA Geschiedenis
Onderwijsinstelling:	Universiteit Utrecht
Begeleider:	Erik Jacobs
Betreft:	Bachelorscriptie
Datum:	14-06-2019

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding.....	4
Historiografisch kader.....	6
Literatuur over <i>Mein Kampf</i>	6
Theoretisch kader.....	8
Onderzoek naar censuur in Nederland.....	8
Operationalisering	11
Hoofdstuk 1	13
Twee vertalingen	13
De ontkenning van het historisch belang.....	13
Recente pogingen om het boek uit te geven	15
De onhoudbaarheid van het verbod	16
Hoofdstuk 2.....	18
Casus 1: Een nieuwe Rotterdamse uitgave in 1974.....	18
Gevolgen van de uitspraak	19
Haatzaaien toestaan of persvrijheid beperken?	21
Hoofdstuk 3.....	23
Casus 2: D66 stelt Kamervragen over een heruitgave	23
Casus 3: Plasterk zet vraagtekens bij het verbod.....	24
De nieuwe editie	26
Vergelijking	26
Conclusie	27
Bronnen	29
Parlementaire documenten.....	29
Literatuur	30

Samenvatting

Sinds in 2018 een wetenschappelijke vertaling van *Mein Kampf* op de Nederlandse markt werd gebracht, is het opvallend stil rondom dit onderwerp in de politiek. Dit is bijzonder, aangezien politici zich in het verleden meermaals sterk uitspraken over het publiceren van een nieuwe uitgave van het boek. In dit onderzoek wordt geanalyseerd hoe het parlementaire debat in Nederland zich heeft ontwikkeld rondom het boek waarin Hitler de basis legde van het nationaalsocialisme. *Mein Kampf* werd in 1945 verboden, omdat de Beierse staat greep hield op de auteursrechten ervan. Toch werd ook haatzaaien als een belangrijk argument aangehaald door politici om het boek buiten de schappen te houden. Drie casussen waarin over *Mein Kampf* werd gediscussieerd in de politiek staan centraal in dit onderzoek: de debatten naar aanleiding van de nieuwe uitgave die een Rotterdamse boekhandel in 1974 op de markt bracht, waarna de politie de exemplaren in beslag nam, de Kamervragen die D66 in 1997 stelde over de wenselijkheid van een wetenschappelijke editie van het boek en de reacties op het interview waarin minister Ronald Plasterk zich kritisch uitliet over het verbod. Uit de casussen kan geconcludeerd worden dat de argumentatie rondom het al dan niet verbieden van het boek vooral op morele gronden berust. *Mein Kampf* staat dan ook symbool voor het oorlogstrauma waarmee in Nederland nog steeds zeer krampachtig om wordt gegaan. Het feit dat in 2016 de auteursrechten vervielen, uitgeverij Prometheus gebruik maakte van de uitzondering op de wet die haatzaaien verbied en ook de publieke opinie positief lijkt te staan ten opzichte van een nieuwe uitgave, maakt dat het politieke debat is bekoeld en *Mein Kampf* in Nederland verkrijgbaar is.

Inleiding

De Nederlandse boekhandel is sinds 2018 een bijzonder nieuw boek rijker geworden: een gesanctioneerde vertaling van *Mein Kampf*, het omvangrijke werk dat dictator Adolf Hitler schreef tijdens zijn gevangenschap na een mislukte staatsgreep in 1923. Het eerste deel, 'Eine Abrechnung', verscheen in juli 1925, het tweede deel, 'Die nationalsozialistische Bewegung', in 1926.¹ Hoewel de tekst oorspronkelijk was bedoeld om Hitlers positie in de begintijd van de NSDAP zeker te stellen, werd deze niet lang daarna wereldberoemd als de basis van de nazi-ideologie.² Al sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog verbood de Beierse staat, in bezit van de auteursrechten, de uitgave ervan, ook buiten de landsgrenzen. De reacties op dit verbod in Nederland verschilden sterk. Het boek werd enerzijds – niet in de laatste plaats door politici - gezien als een antisemitische bron van haat,³ anderzijds als waardevolle historische bron.⁴ Bijzonder is dat *Mein Kampf* in Nederland pas uitgegeven kon worden nadat het Institut für Wissenschaft und Zeitgeschrift in 2016 een Duitse editie ervan op de markt bracht. In een aantal landen lukte het namelijk al veel eerder om dit te doen, terwijl Nederland juist zeer tolerant is wat de uitvoering van het censuurbeleid betreft.⁵

De keuze om *Mein Kampf* te blijven verbieden, lijkt steeds te zijn bepaald door de politiek. Politici bemoeiden zich namelijk verschillende keren met het verbod. Allereerst gebeurde dat in 1974 nadat een uitgeverij een nieuwe versie op de markt wilde brengen, waarna de politie de exemplaren in beslag nam. Naar aanleiding van de uitspraak werd het debat heropend in 1995, tijdens een discussie over vrijheid van meningsuiting in films en boeken naar aanleiding van de bioscoopwet. De tweede keer dat het boek besproken werd was in 1997, toen D66 Kamervragen stelde over de verkrijgbaarheid ervan. In 2007 kwam er voor de derde keer een debat, nadat minister van onderwijs Ronald Plasterk (PvdA) in een interview tegen het verbod pleitte. Hoewel de regels rondom het verbieden van boeken in de wet verankerd zijn, bleef het in de politiek toch steeds een punt van discussie hoe het verbod vorm moest krijgen in de praktijk. Het trauma van de Tweede Wereldoorlog in Nederland speelde daarbij een grote rol.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat is dan ook hoe het naoorlogse parlementaire debat in Nederland zich ontwikkeld heeft rond de discussie of het verbod op *Mein Kampf* moest worden gehandhaafd in het licht van de opvallende absentie van enig debat

¹ F.W. Lantink, 'Hermeneutische confrontaties', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 131 (2018) 4, 677-693, aldaar 691.

² O. Plöckinger, *Geschichte eines Buches: Adolf Hitlers „Mein Kampf“ 1922–1945* (München 2011), 1.

³ E. Kieft, *Het verboden boek* (Amsterdam 2017), 13.

⁴ Kieft, *Het verboden boek*, 15.

⁵ M. van Tijn, 'Hitler leeft voort in zijn werk', *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 16 september 1972.

over het verschijnen van de wetenschappelijke editie van het boek in 2018. Om dit te weten te komen is de vraag opgedeeld in een aantal deelaspecten. Allereerst wordt uitgelegd wat het concept censuur inhoudt in Nederland en wat de positie van *Mein Kampf* in dit systeem is. Vervolgens komt de vraag waarom het boek überhaupt verboden was aan bod en welke pogingen er zijn gedaan om dit ongedaan te maken die in de Tweede Kamer zijn besproken. Als laatste wordt de argumentatie van politici bij de verschillende casussen vergeleken.

Historiografisch kader

Literatuur over *Mein Kampf*

Over *Mein Kampf* en het verbod daarop in Nederland is nog weinig geschreven. Matthias Kessler maakte in 2015 een analyse van de inhoud van het boek, waarbij ook de actuele betekenisgeving ervan aan bod komt.⁶ Ewoud Kieft schreef recentelijk de verantwoording waarom *Mein Kampf* vanuit een cultuurhistorisch perspectief onderzocht moet worden, omdat het boek begrijpelijk maakt hoe zoveel mensen in de twintigste eeuw Hitlers ideologie konden aanhangen. Hij behandelt echter slechts kort de vraag waarom *Mein Kampf* nu eigenlijk verboden is geweest, omdat hij ervoor pleit om het over de inhoud van het boek te hebben. De inhoud is nu echter juist het onderwerp waaraan politici in Nederland snel voorbij gaan, omdat deze al bekend zou zijn.⁷ Frans Willem Lantink biedt in zijn artikel uit 2018 een overzicht van de gang van zaken rondom de nieuwe wetenschappelijke uitgave van het boek in Duitsland. Daarnaast beschrijft hij de lacune die bestaat wat onderzoek rondom het werk betreft. Alleen Othmar Plöckinger deed onderzoek naar zowel de publicatiegeschiedenis als de receptiegeschiedenis ervan in verschillende landen.⁸ Deze analyse loopt echter tot 1945 en Nederland wordt hierin niet behandeld.⁹

Wel zijn er meerdere onderzoeken gedaan naar het schrijfproces van *Mein Kampf* en krijgt de inhoud sinds de nieuwe Duitse editie er is steeds meer aandacht, maar een overzicht en analyse van de pogingen om het boek uit te geven en waarom die strandden in Nederland ontbreekt nog. Het zeer geringe overzicht van literatuur rondom *Mein Kampf* in Nederland laat zien dat het juist belangrijk is om het naast de inhoud ook over de receptie en het debat over het al dan niet verbieden ervan te hebben. De inhoud van het boek blijft immers in ieder land hetzelfde, hoe veel voetnoten er ook aan zijn toegevoegd. De invulling van censuur daarentegen juist niet. Robert Darnton benadrukt dat het begrip censuur veel verschillende betekenissen kan hebben en dat de invulling ervan in elke staat anders kan zijn.¹⁰ Daarom is het belangrijk om niet alleen de Duitse, maar ook de Nederlandse situatie rond het veelbesproken werk te onderzoeken.

De omgang met *Mein Kampf* kan als voorbeeld dienen van de krampachtige omgang met het oorlogsverleden in Nederland, omdat op de persvrijheid in Nederland een uitzondering gemaakt wordt voor dit boek. Zelfs nu er een nieuwe editie op de markt is gebracht, wordt hier in wetenschappelijke kring weinig aandacht aan besteed, terwijl er bibliotheken vol zijn

⁶ M. Kessler, *Eine Abrechnung: die Wahrheit über Adolf Hitlers "Mein Kampf"* (München 2015), 19.

⁷ *Verlag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975*, 4806.

⁸ Lantink, 'Hermeneutische confrontaties', 689.

⁹ Plöckinger, *Geschichte eines Buches*, VIII.

¹⁰ R. Darnton, *Censors at work: how states shaped literature* (New York 2014), 15.

geschreven over het gedachtegoed van de nazi's en de betekenis van de oorlog in de huidige tijd. Dit onderzoek legt een basis voor het opvullen van deze lacune, maar roept ook op tot vervolgonderzoek, omdat het wetenschappelijk belang van de omgang met het boek veel zegt over de Nederlandse (politieke) cultuur.

Theoretisch kader

Onderzoek naar censuur in Nederland

Bijzonder is dat Nederland zich van oudsher met tolerantie associeert, zoals Herman Pleij omschrijft, maar dat het in verschillende landen wel lukt om een vertaling van *Mein Kampf* op de markt te brengen en in Nederland niet.¹¹ Het feit dat de persvrijheid in Nederland juist aangevoerd wordt als argument voor die vermeende tolerantie, maakt de krampachtige omgang met *Mein Kampf* extra opmerkelijk.¹² Censuur maakt inbreuk op tolerantie en persvrijheid en past daarom niet binnen deze traditie. Censuur kende na de Tweede Wereldoorlog verschillende definities en vormen. In de volgende secties komt aan bod welke dat zijn, wat hieraan zo bijzonder is in Nederland en vanuit welke vorm dit onderzoek vertrekt.

Allereerst zijn er historici die stellen dat censuur primair een cultureel fenomeen is. In 1970 stelt Wim Hazeu weliswaar dat censuur 'het hele pakket van middelen en maatregelen door gezag- of machthebbende groepen, instanties of organisaties aangewend ter bestrijding, weerhouding of onderdrukking van bepaalde uitingen' omvat, maar hij voegt hieraan toe dat dit verder gaat dan het verwijderen van een paar woorden of zinnen uit een dagblad, omdat censuur misschien wel in de cultuur zelf vastzit.¹³ Ook Van Toorn en Janssen zien censuur niet als louter overheidsingrijpen. Zij benadrukken de sterke verandering die censuur doormaakt in het Europa van de twintigste eeuw. Censuur wordt in tegenstelling tot de traditionele vorm ervan in de twintigste eeuw niet meer gebruikt om de oppositie tegen de staat het zwijgen op te leggen, maar vertegenwoordigt juist de mening van burgers.¹⁴ 'De censuur doet zich voor als vrijheid, omdat zij net als de moraal functioneert als een gemeenschappelijke mentaliteit van heerser en onderdanen', stellen Van Toorn en Janssen vast.¹⁵ Censuur zit kortom in de cultuur, waardoor de mogelijkheden die de staat heeft om invloed uit te oefenen op publicaties afhangt van wat cultureel als legitiem wordt gezien.¹⁶

Hoewel er dus historici zijn die censuur zien als een exponent van cultuur of maatschappij, zien de meesten censuur als een staatsaangelegenheid, waarbij de een meer nuances aanbrengt dan de ander. Darnton ontkent niet dat censuur diep in de sociale orde geworteld is, maar ziet dit fenomeen als iets dat vooral politiek is en dat wordt uitgevoerd door de staat.¹⁷ Censuurssystemen van de staat kunnen volgens hem zo overtuigend zijn dat er

¹¹ Van Tijn, 'Hitler leeft voort'.

¹² H. Pleij, *Moet kunnen: Op zoek naar een Nederlandse identiteit* (Amsterdam 2016), 64.

¹³ W. Hazeu, *Wat niet mocht... : een overzicht van censuur, ernstige en minder ernstige gevallen van vrijheidsbeknotting in Nederland (1962-1981)* (Amsterdam 1982), 135.

¹⁴ L. Janssen en W. van Toorn, *Manuscripten branden niet: censuur in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1997), 11.

¹⁵ Janssen en Van Toorn, *Manuscripten branden niet*, 13.

¹⁶ Ibidem, 14.

¹⁷ Darnton, *Censors at work*, 182.

sprake is van zelfcensuur, waarmee hij de opvatting van Hazeu en Van Toorn en Janssen omdraait. Niet de culturele normen en waarden vertalen zich naar de censuur, maar de overheidsensuur heeft volgens Darnton zijn weerslag op het denken en handelen van schrijvers en uitgevers.¹⁸ Klaus Beekman verduidelijkt deze vormen van censuur in zijn bijdrage aan *Boeken onder druk*. Hij onderscheidt overheidsensuur en zelfcensuur, waarbij het laatste voortkomt uit het eerste. Uitgevers, schrijvers en drukkerijen schrapten zelf passages op basis waarvan ze vreesden dat hun werken wel eens door de overheid in beslag genomen konden worden.¹⁹ Die zelfcensuur komt volgens Beekman voort uit de tegengesteldheid van wetsartikelen en overheidsbeleid. In artikel 7, lid 1 van de Grondwet (Gw) – ‘Niemand heeft voorafgaand verlof nodig om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.’ – staan eigenlijk twee rechten tegenover elkaar, namelijk het recht op vrije meningsuiting en het recht om te worden gevrijwaard van belediging.²⁰

Hans Renders is net als Darnton van mening dat censuur tot het politieke domein behoort. Gedurende de oorlog werd censuur vastgelegd in wet en regelgeving, waarmee overheidsensuur een vergelijkbaar doel diende als propaganda, namelijk het beïnvloeden van de publieke opinie.²¹ Na de oorlog werd die wet en regelgeving weliswaar grotendeels losgelaten, maar het idee dat inperking van de persvrijheid kon dienen om het volk een bepaalde richting op te sturen, was daarmee niet verdwenen. Soms leidde dit ertoe dat politici pogingen deden om de persvrijheid te beperken, bijvoorbeeld toen minister van justitie Van Maarseveen in 1946 het tuchtrecht voor journalisten in probeerde te voeren, maar dit voorstel niet door de Tweede Kamer kwam.²²

De overheid was echter niet de enige die dit idee na de oorlog voortzette. Ook op lokaal niveau kon door verschillende instellingen censuur worden uitgeoefend, aldus Klaas Beekman. Hij plaatst dit in de context van sociale controle, waarbij bijvoorbeeld bibliotheken en kerken bepaalde boeken uit lokale gemeenschappen weerden.²³ Of het nu de overheid of een andere machtsinstantie betrof, Beekman meent dat alle instellingen die zich met censuur bezig hielden in Nederland vergelijkbare doelen hadden: het beschermen van de staat, het geloof en de goede zeden.²⁴ Na de oorlog probeerde de overheid zo min mogelijk beslag te leggen op werken via de wet- en regelgeving, maar werd via kunstbeleid geprobeerd toch nog greep te

¹⁸ Darnton, *Censors at work*, 246.

¹⁹ M. Mathijsen (red.), *Boeken onder druk: Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst* (Amsterdam 2011), 140.

²⁰ Mathijsen (red.), *Boeken onder druk*, 150.

²¹ *Ibidem*, 121.

²² *Ibidem*, 135.

²³ *Ibidem*, 138-140.

²⁴ *Ibidem*, 137.

houden op publicaties. “De overheid trekt zich over het algemeen terug in de rol van adviseur, waarbij ze iedereen aanraadt voorzichtig met zijn rechten om te gaan en niet zelf censureert, maar vooral oproept tot zelfcensuur,” meent Beekman.²⁵

Zoals uit deze theorieën blijkt bestaat er discussie over hoe censuur na de Tweede Wereldoorlog gezien moet worden en waar het primaat voor de uitvoering hiervan ligt. Dit onderzoek probeert een antwoord te geven op de vraag hoe dit in Nederland zit en of *Mein Kampf* daarbij een uitzonderingspositie heeft. Aangezien de directe macht van de kerk en andere censuurinstanties beperkt was na de oorlog en alleen langs de politieke arena invloed uitgeoefend kon worden op de wetgeving rondom publicaties, verkent dit onderzoek of politieke censuur meer duidelijkheid geeft over de situatie rondom *Mein Kampf* of dat uit het debat blijkt dat er andere instanties waren die de omgang hiermee feitelijk bepaalde, waardoor de politiek beïnvloed werd.

²⁵ Mathijsen (red.), *Boeken onder druk*, 151.

Operationalisering

In Nederland is driemaal een politiek debat gevoerd over de vraag of *Mein Kampf* in Nederland opnieuw mocht worden uitgegeven. De eerste keer gebeurde dit naar aanleiding van een Rotterdamse uitgeverij die een nieuwe uitgave van *Mein Kampf* in de winkel legde in 1974, waarna de politie de exemplaren stuk voor stuk in beslag nam. Vervolgens stelde D66 in 1997 Kamervragen over de mogelijkheden van een wetenschappelijke herdruk. Het duurde vervolgens 25 jaar voordat het boek opnieuw ter sprake kwam, toen minister van onderwijs Ronald Plasterk zich in 2007 kritisch uitliet over het verbod in een interview met het tijdschrift *Hollands Diep*, waarop hij commentaar kreeg van zowel collega's als journalisten.

Deze casussen zijn niet de enige momenten waarop het verbod op *Mein Kampf* ter discussie werd gesteld. Dit onderzoek behandelt echter alleen casussen waarover in de Tweede Kamer een debat werd gevoerd. Om de argumenten die Tweede Kamerleden inbrachten in de verschillende debatten over *Mein Kampf* te kunnen vergelijken, zijn ze ingedeeld in categorieën. Omdat de gebruikte argumentatie vrijwel altijd vertrekt vanuit een grondwettelijke bepaling, is deze als organiserend principe gehanteerd. Daarbij zijn drie hoofdcategorieën te onderscheiden: De eerste categorie bestaat uit auteursrechtelijke argumenten op basis van artikel 31 van het wetboek van strafrecht, de tweede uit argumenten die betrekking hebben op haatzaaien op basis van artikel 137^e van het wetboek van strafrecht en in de laatste categorie staat de vrijheid van meningsuiting voorop in de argumentatie op basis van artikel 7 van de Grondwet.

Binnen de twee laatstgenoemde hoofdcategorieën zijn vervolgens een aantal subcategorieën van argumenten te onderscheiden. Binnen de groep van de argumenten die betrekking hebben op haatzaaien, bestaat de categorie die de argumenten bevat dat het openbaar maken van Hitlers ideeën nationaalsocialistische gevoelens kunnen aanwakkeren, dat andere haatzaaiende geschriften ook verboden worden, dat het uitgeven van het boek disrespect toont ten opzichte van de slachtoffers van de oorlog en dat het volk niet nogmaals het trauma wil ophalen voor volgende generaties. Binnen de groep van de hoofdcategorie die uit argumenten over vrijheid van meningsuiting bestaat, zitten de argumenten dat andere haatzaaiende geschriften ook niet verboden worden en dat het voor wetenschappelijke doeleinden goed is om de oorzaken van de oorlog te kunnen achterhalen. Deze categorieën liggen ten grondslag aan de gevolgtrekkingen die in deze scriptie zijn gemaakt.

Hoofdstuk 1 biedt een geschiedenis van *Mein Kampf* in Nederland. Het tweede hoofdstuk bevat een analyse van de politieke omgang met de casus van de Rotterdamse uitgeverij en de bioscoopwet-discussie. In hoofdstuk drie wordt dit herhaald voor de casussen D66 en Plasterk, waarna de koppeling gemaakt wordt met de huidige situatie waarin het boek toch is uitgegeven in Nederland.

Hoofdstuk 1

Dit hoofdstuk bevat een geschiedenis van *Mein Kampf* in Nederland, om de casussen hierin te kunnen plaatsen en te begrijpen waarom deze hierbinnen zo relevant zijn.

Twee vertalingen

Tot nu toe zijn er maar twee Nederlandse vertalingen van *Mein Kampf* op de markt gebracht. Het boek werd in 1939 vertaald door de 23-jarige Steven Barends, een fervent aanhanger van het nationaalsocialisme. Deze vertaling kreeg de vreemde titel *Mijn kamp*, zodat het herkenbaar zou zijn dat het om het boek van Adolf Hitler ging.²⁶ De auteursrechten vielen na Hitlers dood in 1945 in handen van de Beierse staat, en die was niet van plan om deze snel vrij te geven. De Nederlandse vertaling werd dan ook verboden. Maar liefst 70 jaar wist de staat greep te houden op deze rechten in zowel Nederland als Duitsland. Nadat deze vervielen in 2016, deed het NIOD een eerste (gestrande) poging om het boek opnieuw uit te geven. Uiteindelijk wist uitgeverij Prometheus in 2018 een wetenschappelijke vertaling te publiceren onder de naam *Mijn Strijd*, gebaseerd op de in 2016 uitgebrachte wetenschappelijke editie van het boek dat het Institut für Wissenschaft und Zeitgeschichte publiceerde in 2016.²⁷

De ontkenning van het historisch belang

Mein Kampf is niet het enige boek dat in Nederland tot discussie heeft geleid. Na 1945 zijn er verschillende pogingen gedaan om boeken te verbieden. Bekend is het voorbeeld van Reve, waartegen het zogeheten 'Ezelproces' werd aangespannen om de godslasterlijke denkbeelden die het boek zou bevatten, maar ook tegen Gregorius Nekschot, Salman Rushdie en Peter Waterdrinker werden rechtszaken gevoerd. Het opmerkelijke is daarbij dat deze schrijvers allen werden vrijgesproken en dat hun boeken vrij mochten worden verkocht.²⁸ Alleen *Mein Kampf* bleef in Nederland verboden. Deze uitzondering zal te maken hebben met de uitzonderlijk krampachtige manier waarmee hier met de Tweede Wereldoorlog in het algemeen omgegaan wordt, zoals Ewoud Kieft betoogt. Kieft ging in 2015 in op de vraag van het NIOD om het voorwoord voor een Nederlandse editie van *Mein Kampf* te schrijven, omdat hij zich ergerde aan de krampachtige manier waarop in Nederland met de Tweede Wereldoorlog wordt omgegaan.²⁹ De omgang met *Mein Kampf* is volgens hem het toonbeeld van die krampachtigheid.

²⁶ Kieft, *Het verboden boek*, 37.

²⁷ Prometheus, 'Uitgeverij Prometheus geeft nieuwe wetenschappelijke verantwoorde Nederlandse editie uit van Mein Kampf' (versie 1 november 2016), <https://uitgeverijprometheus.nl/nieuws/uitgeverij-prometheus-geeft-nieuwe-wetenschappelijk-verantwoorde-nederlandse-editie-mein-kampf.html> (20 april 2019).

²⁸ Hazeu, *Wat niet mocht*, 8-178.

²⁹ Ibidem, 9.

Het feit dat zelfs vakhistorici het historisch belang van het boek ontkennen bevestigt dit. Kieft laat zien dat het aanhangen van het nazisme volgens veel van hen alleen in Duitsland echt ingang heeft gevonden, zoals de 'Sonderweg'-theorie van Daniel Goldhagen stelt. In dat geval zou *Mein Kampf* geen bedreiging horen te zijn, omdat alleen Duitsers hiervan in de ban kunnen raken.³⁰ Antisemitisme was echter diep geworteld in de twintigste-eeuwse samenleving, in allerlei landen. Het was niet alleen geaccepteerd, maar het was ook gemeengoed volgens Kieft. In plaats van het erkennen van dit feit, verscholen Nederlandse historici zich echter vaak achter het Sonderweg-denkbeeld. Net als Kieft beschrijft ook Lantink dat een tekstkritiek van het boek na 1945 als overbodig werd gezien, omdat het boek onleesbaar zou zijn. Paradoxaal genoeg werd het echter toch als een gevaar voor de samenleving gezien, waardoor het verbod legitiem bleef. 'De vrees dat Hitlers ideologische belijdenis nog steeds een gevaarlijke inspiratiebron was voor rechtsextremisme en actueel antisemitisme maakte een 'heruitgave' bovendien omstreden.'³¹

Wat het verbod op *Mein Kampf* daarnaast legitimiteit gaf, was dat er rond 1950 met argwaan naar egodocumenten gekeken werd in Nederland. De ontwikkeling van identiteitsbesef is volgens Baggerman een belangrijk onderdeel van de analyse daarvan.³² Dit zou verklaren waarom historici vaak pleiten voor de vrije publicatie van *Mein Kampf*, omdat ze het een rijke bron vinden voor onderzoek naar bijvoorbeeld de Europese identiteit ten tijde van de oorlog. De eerste zin van de Nederlandse vertaling luidt dan ook: 'wie de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust beter wil begrijpen moet *Mein Kampf* lezen'.³³ Het kan echter ook verklaren waarom de staat juist niet wil dat het boek openbaar beschikbaar wordt, omdat het voeren van oorlog niet graag als onderdeel van de Nederlandse identiteit wordt gezien. Volgens Kieft bevestigt de discussie over het boek in Nederland telkens weer hoe onproductief die houding is, omdat pogingen om het boek uit te geven daardoor strandden.³⁴ Toen in 1974 een kleine uitgeverij in Ridderkerk een facsimile-uitgave van het boek wilde uitgeven met als doel om beter te begrijpen hoe de Tweede Wereldoorlog zo heeft kunnen verlopen, werden de achthonderd gedrukte exemplaren door de politie in beslag genomen. Het beviel zowel de overheid als andere boekhandelaren en instanties niet dat Hitlers boek een historisch belang kon hebben.³⁵ Toch was het niet zo simpel om voor *Mein Kampf* zo'n duidelijke uitzondering te maken, omdat het debat hierover in 1975 weer werd geopend,

³⁰ Hazeu, *Wat niet mocht*, 12.

³¹ Lantink, 'Hermeneutische confrontaties', 678.

³² A. Baggerman en R. Dekker, 'De gevaarlijkste van alle bronnen; Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven,' *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 1 (2004) 4, 3-22, aldaar 12.

³³ A. Hitler, *Mijn Strijd: kritische editie* (Amsterdam 2018), 9.

³⁴ Kieft, *Het verboden boek*, 13.

³⁵ Ibidem, 12.

waarbij de vraag of niet ook andere haatzaaiende geestelijke producten verboden moeten worden centraal stond.

In de jaren negentig nuanceerde toenmalig minister van Justitie Winnie Sorgdrager (D66) het verspreidingsverbod door op Kamervragen van D66 te antwoorden dat een wetenschappelijke editie waarin de onderzoekers expliciet afstand van de tekst zouden nemen, niet onder het haatzaaiartikel zou vallen. Dries van Agt (KvP) benadrukte dit al eerder in het debat van 1974. Over de toegevoegde waarde die zo'n editie zou kunnen hebben was echter niet iedereen het eens. Zo verklaarde de woordvoerder van het NIOD in 1997 tegenover de Volkskrant: 'Ik kan me absoluut niets voorstellen bij een wetenschappelijke heruitgave van *Mein Kampf*. Ook niet dat die zou bijdragen aan kennis over het nationaalsocialisme en de Tweede Wereldoorlog. *Mein Kampf* is een warboel, filosofische rimram'.³⁶

Opvallend is dat juist het NIOD een aantal jaren later meermaals plannen maakte om een wetenschappelijke editie van het boek uit te brengen, die telkens strandden op politieke weerstand en emotionele protesten, vooral onder de directe slachtoffers van de Shoah en de Tweede Wereldoorlog. Veel tegenstanders van een uitgave van *Mein Kampf* wezen erop dat uit respect voor de slachtoffers het verbod op de verspreiding van het boek in stand moet blijven. Artikel 137c van het Wetboek van Strafrecht verbiedt daarnaast de verspreiding van haatzaaiende teksten. In 1987 oordeelde de Hoge Raad dat verkoop van *Mein Kampf* onder dit artikel valt met uitzondering van 'zakelijke berichtgeving'.³⁷ Het NIOD lijkt dan ook mee te gaan met de heersende opvatting over het uitgeven van het boek: krijgen ze veel commentaar op het voorbereiden hiervan, dan gaan ze er niet mee verder, en lijkt de discussie te zijn bekoeld, dan proberen ze een uitgave te ontwikkelen.

Recente pogingen om het boek uit te geven

Uit de steeds weer oplaaiende discussie over *Mein Kampf* in de Tweede Kamer blijkt dat de zeer verschillende vrijheidsopvattingen van politici onderdeel van het probleem zijn. Zo riep Geert Wilders (PVV) in 2007 op om de Koran te verbieden, omdat dit boek aan zou zetten tot haat en Nederland alleen vrij kon zijn als het gevrijwaard was van dit soort invloeden. Hij stoelde zijn betoog op de stelling dat de Koran de Islamitische *Mein Kampf* is: 'Verbied dat ellendige boek zoals ook *Mein Kampf* verboden is!'.³⁸ Aan de onderliggende vraag van Wilders waarom het ene haatzaaiende boek wel verboden wordt en het andere niet, gingen de politici die reageerden niet in. Zij leken het er daarentegen juist over eens te zijn dat Nederland 'kapot

³⁶ Kieft, *Het verboden boek*, 13.

³⁷ Ibidem, 11.

³⁸ *De Volkskrant*, 'Wilders wil verbod op Koran', (versie 8 augustus 2007), <https://www.trouw.nl/home/wilders-wil-verbod-op-koran~a6b1c508/> (1 juni 2019).

wordt gemaakt' wanneer er boeken worden verboden en de politie exemplaren weghaalt.³⁹ Daarbij vergaten ze echter dat dit ook bij *Mein Kampf* het geval is geweest door toedoen van de Tweede Kamer en dat dit boek nog steeds verboden is.

Als reactie op de Koran-discussie stelde minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk een maand later dan ook voor om de verspreiding van het boek niet meer strafbaar te stellen. In het Tweede Kamerdebat dat volgde, sprak een meerderheid zich tegen de opheffing van het verbod uit. Zo beargumenteerde Sybrand Buma (CDA) dat *Mein Kampf* het meest haatzaaiende boek uit de wereldgeschiedenis is en dat het daarom bewust verboden is. De SP stemde tegen uit respect voor de slachtoffers. Wilders noemde Plasterks voorstel 'krankzinnig': 'Ik vraag de Koran te verbieden omdat het boek aanzet tot haat en vervolgens krijgen we er nog een haatzaaiboek bij.'⁴⁰ Kieft beschrijft zijn verbazing over het feit dat niemand het over *Mein Kampf* als historische bron had, die inzicht biedt in hoe antisemitisme en racisme het effectiefst bestreden kunnen worden. De politici hielden het bij het uitspreken van hun afschuw over het absolute kwaad, waarbij ze leken te proberen de confrontatie met Hitler achteraf nog aan te gaan door de verspreiding van zijn boek tegen te gaan.⁴¹

De onhoudbaarheid van het verbod

Het verbieden van *Mein Kampf* draagt in ieder geval niet bij aan het verwerken van het oorlogstrauma en dat lijken steeds meer mensen in te zien, al blijft de symbolische betekenis van het boek heel sterk. 'Sinds de nieuwe Duitse editie van het boek verscheen, is de vraag of het verbod in stand moet worden gehouden ook niet meer relevant. Het is er. Het was er al sinds 1925. We hebben het veel te lang over de mythen en taboes rond het boek gehad. Het is tijd om het over de inhoud te hebben.'⁴² Deze wens van Kieft wordt steeds meer waarheid, zo werd in 2017 een Amsterdamse galeriehoudster die edities van het boek uit de jaren twintig en dertig verkocht niet strafbaar geacht, omdat het hier ging om de historische relevantie en niet om het propageren van nazistische denkbeelden. Een wetenschappelijke uitgave die gericht is op het verklaren hoe Hitlers ideeën zo invloedrijk konden worden, kan moeilijk haatzaaiend genoemd worden. Het feit dat *Mein Kampf* een iconische betekenislaag heeft gekregen, doordat het boek een soort Mona Lisa van het nationaalsocialisme is geworden, zorgt er echter voor dat elke vorm van objectiviteit ontbreekt bij het bekijken ervan.⁴³

³⁹ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 2^e vergadering 21 september 2016 (tweedekamer.nl).

⁴⁰ Kieft, *Het verboden boek*, 14.

⁴¹ *Ibidem*, 15.

⁴² *Ibidem*, 245.

⁴³ Lantink, 'Hermeneutische confrontaties', 680.

Dat er veel verschillende interpretaties van *Mein Kampf* bestaan werd duidelijk nadat de Beierse staat enkele jaren vóór het vervallen van de rechten op het boek zelf de opdracht aan het instituut in München wilde geven om een wetenschappelijke heruitgave te ontwikkelen. Dit leidde onmiddellijk tot debat, waarbij drie vormen van kritiek onderscheiden kunnen worden. Het eerste argument omvat het afwijzen van *Mein Kampf* als een gevaarlijk boek op politiek-morele gronden, waarbij een heruitgave als een belediging van de slachtoffers van de Holocaust wordt opgevat. De tweede stelling kwam van historici die stelden dat *Mein Kampf* een wetenschappelijke editie helemaal niet verdiende, omdat het om een ideologisch inferieure en onsamenhangende tekst zou gaan. Een derde positie bevatte een oproep tot een verhoogd politiek engagement tegen extreemrechts en actueel racisme.⁴⁴ Lantink wijst er daarbij op dat elke interpretatie van een tekst deze verandert.⁴⁵ Deze kritiek heeft dat effect dus waarschijnlijk ook op *Mein Kampf* gehad. In de volgende hoofdstukken zal worden gekeken of deze posities ook zijn te herkennen in de parlementaire debatten in Nederland.

Ondanks deze recente kritiek, maken verschillende factoren het verbod steeds moeilijker houdbaar. Het toenemende aantal circulerende digitale versies van het boek en het vervallen van de auteursrechten in Duitsland, zorgde ervoor dat er in 2016 een Duitse editie ter verkoop aangeboden kon worden. Het feit dat de staat toch nog graag invloed wilde uitoefenen op deze editie, was dat dit werk zo zwaar geannoteerd werd, dat het eerder een naslagwerk dan een wetenschappelijke editie is geworden.⁴⁶ Er kwamen echter vooral positieve reacties vanuit de media op het feit dat er nu een wetenschappelijke editie van *Mein Kampf* in de boekhandels ligt, waardoor de ophef rondom het boek nu lijkt te zijn bekoeld. Ook op politiek gebied is dit het geval. De laatste handeling die terug te vinden is op tweedekamer.nl stamt uit 2016, waarbij de vraag of de Koran verboden moest worden, omdat *Mein Kampf* dat ook is, nog eens door Geert Wilders gesteld werd.⁴⁷ De nieuwe editie is tot op heden dan ook nog niet in de Tweede Kamer besproken.

⁴⁴ Lantink, 'Hermeneutische confrontaties', 686.

⁴⁵ Ibidem, 680.

⁴⁶ Ibidem, 685.

⁴⁷ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* 2016, 14210.

Hoofdstuk 2

Hoewel in Nederland de wetgevende en de uitvoerende macht van de rechterlijke macht gescheiden zijn, lijken politici vaak te vinden dat zij de uitspraak van de rechter moeten kunnen sturen. Toen in 1974 een Rotterdamse uitgeverij dan ook openlijk aankondigde een nieuwe, Nederlandse uitgave van *Mein Kampf* op de markt te gaan brengen, werd dat een aanleiding voor politici om hun morele rechtschapenheid te tonen. Volgens Ewoud Kieft was dat waar het vrijwel altijd om ging bij het discussiëren over het boek in de Tweede Kamer.⁴⁸ In maar liefst acht kamerstukken is de casus van de Rotterdamse uitgeverij besproken, zowel door middel van debat als schriftelijke vragen. In eerste instantie gaat het debat over een Rotterdamse boekverkoper die *Mein Kampf* op de markt wil brengen, waarna deze voor de rechter moet verschijnen. In de loop van 1975 doet de rechter uitspraak, naar aanleiding waarvan het debat voortleeft, omdat politici het niet eens zijn over de aard van de veroordeling. Opmerkelijk genoeg wordt er in het jaar van de uitspraak ook nog een film over *Mein Kampf* voorbereid, waardoor het debat verder gaat in de vorm van de discussie over het al dan niet verbieden van de film. Het verloop van deze casussen staat centraal in dit hoofdstuk.

Casus 1: Een nieuwe Rotterdamse uitgave in 1974

Op 7 maart 1974 stelt Joop Wolff namens de Communistische Partij van Nederland (CPN) Kamervragen aan minister van Justitie Dries van Agt (KvP) over de nieuwe volledige reproductie van de uitgave van *Mein Kampf* door uitgeverij Ridderhof te Ridderkerk. Hij vraagt of de minister beseft dat 'een dergelijke herdruk en voor het eerst na de Tweede Wereldoorlog te publiceren uitgave van *Mein Kampf* grote onrust teweeg zal brengen, aangezien het boek voor een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging beledigend is of aanzet tot haat of discriminatie'.⁴⁹ Volgens Wolff is het de taak van de minister om het Openbaar Ministerie (OM) op te dragen om te onderzoeken of artikel 137e van het Wetboek van Strafrecht toegepast moet worden op deze zaak, omdat dat ten aanzien van het door Nederland geratificeerde internationale verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie, het verdrag van New York, verplicht zou zijn.

Wolff vraagt Van Agt daarnaast om in afwachting van het rechterlijk oordeel aan het OM op te dragen de exemplaren aan de handel te onttrekken. Hij wil daarmee voorkomen dat getroffen zelf een procedure moeten aanspannen, terwijl zij al zo 'onnoemelijk te lijden hebben gehad'.⁵⁰ Van Agt antwoordt daarop dat er eerst gekeken moet worden in welke vorm het boek verschijnt, omdat er sprake kan zijn van de uitzonderingsregel wanneer het boek op

⁴⁸ Kieft, *Het verboden boek*, 15.

⁴⁹ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1974-1975*, 636.

⁵⁰ *HTK 1974-1975*, 636.

een zakelijke manier uitgebracht wordt. De wetgever heeft namelijk het element „anders dan ten behoeve van zakelijke berichtgeving" in 1971 in de wet opgenomen, omdat het in het belang van de meningsvorming en de wetenschapsbeoefening over vraagstukken van rassendiscriminatie mogelijk moet zijn delen van een tekst van strafbaar karakter weer te geven. Van Agt zegt dat het hem zou betreuren als hiervan gebruik wordt gemaakt en sluit af door te vragen voorzichtig om te gaan met de uitzondering van zakelijke berichtgeving.⁵¹ De theorie van Beekman, waarin hij stelt dat de overheid in de twintigste eeuw zelfcensuur in de hand probeert te werken, is hier terug te zien.

Wolff haalt aan dat verschillende Kamerleden vraagtekens zetten bij het voorgestelde artikel 137e van het Wetboek van Strafrecht, dat het verbod tot openbaarmaking van een beledigende of discriminerende uiting vastlegt. Het zou namelijk een aantasting kunnen zijn van de in de grondwet verankerde vrijheid van drukpers. Hij vraagt daarover de mening van de minister, waarop deze antwoordt: ‘ook ik vind natuurlijk, dat strafrechtelijk optreden als voorzien in artikel 137e weliswaar inbreuk maakt op de absolute vrijheid van meningsuiting, maar een gerechtvaardigde inbreuk die zo nodig moet worden gerealiseerd’.⁵² Meerdere politici sluiten zich daarbij aan. Kamerlid Bakker (CPN) doet er zelfs nog een schepje bovenop, door de minister erop attent te maken dat de naam van ons land zonder twijfel ernstig geschaad zou worden, als hier een schendschrift, ‘waarvan de schennende inhoud alom bekend is’, gepubliceerd zou worden.⁵³ De bekende inhoud van het werk bestaat echter slechts uit eerdere negatieve interpretaties, omdat maar weinig mensen het boek zelf gelezen kunnen hebben, waarop Frans Willem Lantink al wees. Dat het trauma van de Tweede Wereldoorlog een uitzonderingspositie heeft wat censuur betreft, kon bijna niet duidelijker gemaakt worden.

Gevolgen van de uitspraak

Nadat de rechter in 1975 heeft besloten om de Rotterdamse uitgave alleen te verbieden op basis van artikel 31 van de auteurswet, ontstaat er opnieuw discussie over het boek in de Tweede Kamer. Dit artikel luidt namelijk als volgt: ‘Hij, die opzettelijk inbreuk maakt op een anders auteursrecht, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de vierde categorie’⁵⁴. Wolff is niet blij met de uitspraak, omdat ook artikel 137e op deze zaak toegepast had moeten worden volgens hem: ‘Beseft de Minister, dat de nu gebleken beleidsverandering onder belangrijke groepen van de bevolking, waaronder verzetsstrijders en slachtoffers van vervolging, grote ongerustheid heeft gewekt?’⁵⁵ Hier

⁵¹ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1973-1974*, 2963.

⁵² *HTK 1973-1974*, 2963.

⁵³ *Ibidem*, 2963.

⁵⁴ Maxius, ‘Artikel 31 auteurswet’, <https://maxius.nl/auteurswet/artikel31> (15 mei 2019).

⁵⁵ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975*, 2535.

beroept hij zich op zijn taak als volksvertegenwoordiger. Het volk zou een uitgave van het boek niet wenselijk vinden, waardoor de theorie van Janssen en Van Toorn dat de nieuwe censuurmethode bestaat uit het beroepen op de vertegenwoordiging van de mening van burgers hier opgaat.

Wolff wil dat er voor *Mein Kampf* een uitzondering in de wet wordt gemaakt en vraagt om artikel 137e toch nog te laten toepassen op de zaak, ook al is dat achteraf. De strekking van zijn betoog, dat hij nog in meerdere debatten zou herhalen, is dat hij niet wil dat ook de nieuwe generaties 'die hel van 1940-1945 nog eens door moeten' en dat zou het risico zijn als *Mein Kampf* weer op de markt zou komen.⁵⁶ Van Agt toont berouw, omdat hij anders had gehandeld wanneer hij wist van de problemen rondom de veroordeling op basis van artikel 31, maar beroept zich meermaals op de scheiding tussen de rechterlijke en wetgevende macht.⁵⁷

Uiteindelijk zijn Wolff en Van Agt het met elkaar eens dat het belangrijk is om als politici samen op te treden tegen haatzaaiende geschriften. Dat blijkt uit een nieuw argument dat Van Agt aanhaalt, waarbij naar voren komt dat hij niet alleen bezig is met de auteursrechtelijke kant van het verhaal, maar ook kijkt in hoeverre het verbod conform internationale vragen is. Hij weerlegt het beklag van Wolff over de zaak tegen de Rotterdamse uitgeverij namelijk met het feit dat de Nederlandse strafbepalingen die zijn opgesteld naar aanleiding van het verdrag van New York een royale uitvoering ervan vormen en in sommige opzichten zelfs verder gaan dan de bepalingen ervan. Wolff is het daarmee eens: 'ik weet dat die wijziging in de wetgeving in Nederland verder is gegaan dan in vrijwel ieder ander land. Het ging mij echter om de toepassing'.⁵⁸ Het verbieden van *Mein Kampf* staat hier symbool voor de goede en vergaande invulling die Nederland aan het verdrag geeft. De uitkomst is dat de wet het volgens Van Agt niet toelaat om artikel 137e nog achteraf toe te passen op de zaak, maar dat hij voorop stelt dat dit artikel zijn betekenis behoudt, voor het geval dat anderen proberen te doen wat verdachten in deze zaak wordt verweten. Auteursrechtelijke argumenten hebben de uitkomst van het proces tegen de Rotterdamse uitgever dan wel bepaald, maar tegelijkertijd wordt hier nu een soort opmaat geboden om *Mein Kampf* te verbieden buiten de kaders van het auteursrecht om, aan de hand waarvan het auteursrechtelijke element bij volgende casussen uit het zicht verdwijnt.

⁵⁶ HTK 1975, 2535.

⁵⁷ HTK 1974-1975, 636.

⁵⁸ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* 1975, 2633.

Haatzaaien toestaan of persvrijheid beperken?

De discussie rondom deze veroordeling komt terug in het debat over de bioscoopwet met de daarbij behorende keuring in 1975. Er is namelijk een film over *Mein Kampf* in voorbereiding in het buitenland. Tijdens dit debat ontstaat een discussie over de vraag of geestelijke vrijheid niet altijd gewaarborgd moet worden, waarin het controversiële karakter van het verbod op Hitlers boek benadrukt wordt.⁵⁹ Kamerlid Voogd (PvdA) betoogt dat het belangrijk is om bij geestelijke producten, zoals boeken, voorzichtig ingegrepen moet worden door de politiek, omdat het hier gaat om geestelijke vrijheid en de eigen verantwoordelijkheid van mensen. De heer Jongeling (GPV) brengt daar tegenin dat politici de verantwoordelijkheid hebben om zich hier toch mee te bemoeien: 'Wij hebben echter al lang met betrekking tot bijvoorbeeld het nationaalsocialisme, nationaalsocialistische propaganda en nationaalsocialistische partijen zeer terecht gezegd: Dit mag nooit weer. Je kunt dat niet volkomen vrijlaten. Als men echter komt tot de stelling, dat niets moet worden verboden, dan komen wij op den duur in een uiterst gevaarlijke situatie terecht.'⁶⁰

De heer Abma van de SGP is het hiermee eens en vindt de maatregelen die zijn genomen om de nieuwe druk van *Mein Kampf* te verwijderen goed, maar vraagt zich af of de film die in 1975 in voorbereiding was over *Mein Kampf* dan ook niet verboden moet worden. 'Indien dit niet zal gebeuren, is ook sprake van een verschillend regime: Het boek wordt wel verboden maar de film niet. Is het nationaalsocialisme een exclusief kwaad in dit land? Zijn er geen andere verkeerdheden?'⁶¹ Hij maakt hier het oorlogstrauma expliciet, door aan te geven dat het nationaalsocialisme in Nederland als een exclusief kwaad wordt behandeld, terwijl over het verbieden van andere haatzaaiende geschriften niet eens gediscussieerd wordt.

De rol van de rechter in deze discussie lijkt geheel uit beeld te zijn, tot Joop Voogd van de PvdA erop wijst dat dit geen relevante vragen zijn om in de kamer te bespreken, omdat het een taak is van de rechter in Nederland om een beslissing te nemen als er sprake is van godslastering of belediging van bevolkingsgroepen, ook al zijn politici het niet met die beslissing eens.⁶² Abma vraagt zich af waarom met alle activiteiten in de kamer naar aanleiding van de voorgenomen herdruk niet is gewacht tot het boek in druk was verschenen, zodat het aan de rechter had kunnen worden voorgelegd. Voogd beroept zich op de politieke traditie wat dat betreft: 'Ik meen, dat de Kamer altijd gerechtigd is, haar oordeel over de al dan niet wenselijkheid van een bepaald maatschappelijk handelen uit te spreken. Dat doen wij toch bij

⁵⁹ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1975*, 5259.

⁶⁰ *HTK 1975*, 5259.

⁶¹ *HTK 1975*, 4806.

⁶² *Ibidem*, 4806.

herhaling?’⁶³ Daarover bestaat discussie, aangezien de inhoud van het boek volgens meerdere politici bekend was en die van de film niet. Deze opvallende uitspraak werd al eerder gedaan door Bakker en ook hier moet deze vermeende kennis van de inhoud op eerdere interpretaties berusten, omdat het boek ook in 1975 nog niet verkrijgbaar was.

⁶³ *HTK* 1975, 4806.

Hoofdstuk 3

Haatzaaiende werken horen niet in Nederland thuis en moeten vooral niet meer schade veroorzaken dan ze al hebben gedaan, is de rode draad die door alle casussen heen loopt. In het vorige hoofdstuk kwam al aan bod dat wetsartikel 137e de uitzonderingsclausule ‘anders dan ten behoeve van zakelijke berichtgeving’ bevat, wat zou betekenen dat *Mein Kampf* wel uitgegeven mag worden met het oog op de wetenschap op een zakelijke, niet haatzaaiende manier. Interessant is dat politici zich in de twee casussen die in dit hoofdstuk besproken worden kunnen beroepen op het argument dat het boek alleen al op basis van de auteursrechten niet uitgegeven kan worden, maar dit niet deden. Morele gronden wogen in iedere casus mee en bleken ook bij de in dit hoofdstuk besproken casussen doorslaggevend te zijn.

Casus 2: D66 stelt Kamervragen over een heruitgave

Naar aanleiding van een radioreportage van de KRO, waarin gesproken wordt over antiquariaten die *Mein Kampf* verkopen aan rechtsextremisten, stellen Dittrich en De Graaf van D66 in 1997 Kamervragen aan minister van Justitie Winnie Sorgdrager (D66). Ze vragen of de minister weet dat het boek vrij eenvoudig te verkrijgen is in de winkels en of deze vorm van verspreiding kan worden bestreden met artikel 137e uit het wetboek van strafrecht. Daarnaast vragen ze ook naar de wenselijkheid van een wetenschappelijke uitgave, waarover ze zelf indirect stelling nemen. ‘Acht u het wenselijk dat *Mein Kampf* of een gedeelte ervan in een wetenschappelijk kader wordt heruitgegeven om de huidige generaties kennis te laten nemen van de abjecte denkbeelden van Hitler? Onder welke voorwaarden zou u zo'n wetenschappelijke uitgave toestaan?’⁶⁴

Minister Sorgdrager van Justitie antwoordt daarop na een uitgebreid overleg, mede namens de minister van onderwijs, dat het verkopen van het boek op grond van een beschikking van de Hoge Raad van 1987 onder artikel 137e kan vallen, met uitzondering van het doen van zakelijke berichtgeving. De minister doet hierbij een uitspraak die in de Kamer nog niet eerder is gedaan, zij erkent het wetenschappelijk belang van het werk. Nadat ze antwoordt het te betreuren dat er mensen zijn die het boek om commerciële redenen verkopen, doet ze namelijk de volgende uitspraak:

⁶⁴ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1997-1998*, 135.

*Het boek Mein Kampf behoort – uit wetenschappelijk/historisch oogpunt bezien – tot een van de belangrijkste kenbronnen van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog en de aanloop daartoe. Het boek openbaart in detail Hitler's wereldbeschouwing, zijn racistische opvattingen en zijn overtuiging dat met name de joden de bewerkers zijn van Duitslands ongeluk. Een wetenschappelijk verantwoorde heruitgave, wat hieronder ook verstaan moge worden, zou dienstig kunnen zijn aan zakelijke berichtgeving met een historisch of historiografisch doel.*⁶⁵

Sorgdrager vult aan dat de uitgever of bewerker niet strafbaar is wanneer deze zijn motieven en doel expliciet maakt in het voorwoord en zich distantieert van de inhoud van het boek zelf. Het hangt dan ook af van de wijze van presenteren of het uitgeven van het boek toegestaan is of niet, een uitgave waarbij de uitgever de inhoud aanprijst is namelijk wel strafbaar. De minister benadrukt dat het aan de rechter is om dit aan de hand van de concrete omstandigheden te beoordelen.⁶⁶ Het bijzondere aan deze casus is dat D66 aanzet tot discussie over het verbod op *Mein Kampf*, zonder zelf een nieuwe uitgave te willen, terwijl Sorgdrager dit helemaal geen slecht idee lijkt te vinden. In tegenstelling tot de casus uit 1974, stopt de discussie hier echter direct en komt er geen poging tot het maken van een wetenschappelijke editie uit voort.

Casus 3: Plasterk zet vraagtekens bij het verbod

Heel anders verloopt het debat wanneer minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk (PvdA) in een interview in het tijdschrift *Hollands Diep* reageert op Geert Wilders, die De Koran in een interview met de Volkskrant de 'islamitische *Mein Kampf*' noemt en oproept tot het verbieden hiervan, net als *Mein Kampf* verboden is.⁶⁷ Hij voegt nog toe dat hij zich schaamt voor Nederlandse politici die dit kwaad niet willen terugdringen,⁶⁸ waarop interviewer Paul Witteman aankaart dat Wilders steeds een stapje verder gaat. Plasterks antwoord daarop zal hem nog lang achtervolgen:

*Dat moet hij ook. Maar op een gegeven moment zeggen mensen toch: de Koran verbieden, dat gaat te ver. Hij heeft gelijk dat het vreemd is dat Mein Kampf verboden is. Misschien moeten we daar maar eens mee ophouden, met Mein Kampf te verbieden. Laat het maar vrij verkrijgbaar zijn. Dat zeg ik dan maar als minister van media en literatuur.*⁶⁹

⁶⁵ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1997-1998*, 201.

⁶⁶ *HTK Kamervragen 1997-1998*, 135.

⁶⁷ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2010-2011*, 34.

⁶⁸ G. Wilders, 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran', *De Volkskrant* (versie 8 augustus 2007), <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/genoeg-is-genoeneg-verbied-de-koran~b014930c/> (14 april 2019).

⁶⁹ P. Witteman, 'De minister en het goede leven', *Hollands Diep* 9 (2007) 3, 12-19, aldaar 19.

Het CDA kondigt vrijwel direct na deze uitlatingen Kamervragen aan. Buma gebruikt hierbij interessant genoeg vrijwel dezelfde argumentatie als Wolff deed in 1974, en dat terwijl zij bij een heel verschillende partij horen. Hij stelt dat een nieuwe uitgave onwenselijk is voor het volk en vraagt of Plasterk zich wel bewust is van de redenen van het verbod en wat hij ermee zou willen bereiken om dat op te heffen. Het lijkt alsof politici Wilders stelling dat zijn collega's laf zijn en niet willen optreden tegen haatzaaien willen weerleggen door te laten zien dat zij ervoor pleiten om het boek te blijven verbieden. 'Realiseert u zich dat u velen die de oorlog hebben meegemaakt pijn doet met het oprakelen van deze discussie?'⁷⁰

Het antwoord van Plasterk luidt dat er geen sprake is van een concreet beleidsvoornemen en dat het kabinet dit standpunt niet heeft ingenomen, omdat hij alleen heeft gezegd: 'Misschien moeten we daar maar eens mee ophouden'.⁷¹ Het boek is namelijk al op internet te vinden en sommige landen staan de verkoop ervan wel toe. Hij noemt het feit dat dagboeken van Goebbels wel te koop zijn in de winkel een rare situatie en vindt dat mensen recht hebben om te weten wat er tijdens de oorlog is gebeurd.⁷² Hij sluit af met de melding dat de regering niets dan respect heeft voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Op de vraag waarom de redenen van het verbod volgens hem achterhaald zijn, antwoordt hij dat het ten verkoop aanbieden van *Mein Kampf* valt onder artikel 137 en dat het oordeel hierover aan de rechter is. Ook op de andere concrete vragen die aan hem gesteld zijn antwoordt Plasterk vooral ontwijkend.

Met deze antwoorden is de discussie echter nog niet klaar. Tijdens een debat over de Islam in 2007 werpt Wilders de vraag nogmaals op waarom het ene boek van een totalitaire ideologie wel verboden wordt en het andere niet, terwijl wetenschappelijk zou zijn bewezen dat de Koran antisemitischer is dan *Mein Kampf*. Halbe Zijlstra (VVD) en Sybrand Buma (CDA) zijn het erover eens dat Nederland 'in de prullenbak wordt gegooid' wanneer groepen de vrijheid ontzegd wordt en de politie ingezet moet worden om boeken bij mensen weg te halen.⁷³ Wilders hanteert echter een heel andere definitie van vrijheid, het lezen uit een boek vol met haat en geweld zou namelijk in strijd zijn met de openbare orde. Volgens Zijlstra is een land waarin vrijheid dusdanig beperkt wordt een dictatuur. Niemand gaat in op de onderliggende vraag die uit deze discussie rijst, namelijk waarom *Mein Kampf* dan wel verboden is. Het lijkt voor zich te spreken dat hiervoor een uitzondering wordt gemaakt, waarbij legitimatie niet nodig is.

⁷⁰ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* 2007, 138.

⁷¹ *HTK* 2007, 138.

⁷² *Trouw*, 'Plasterk onder vuur om *Mein Kampf*' (versie 12 september 2007), <https://www.trouw.nl/home/plasterk-onder-vuur-om-mein-kampf~ad5aa1f7/> (3 april 2019).

⁷³ *HTK* 2016, 14210.

De nieuwe editie

Het feit dat *Mein Kampf* op internet verkrijgbaar is en dat de auteursrechten van het boek in 2016 vervielen, zorgde ervoor dat er in 2018 een vertaling van *Mein Kampf* op de markt is gekomen.⁷⁴ Daarnaast hebben politici altijd gewezen op de uitzonderingsregel van artikel 137e, en nog steeds wordt alleen een wetenschappelijke editie toegestaan. De versies van 1933 en 1974 zijn dan ook tot op de dag van vandaag nog steeds niet verkrijgbaar, omdat dit vrije vertalingen zijn. Aangezien de Nederlandse *Mijn Strijd* wel wetenschappelijk ingekaderd is, blijven er voor politici geen wettelijke gronden meer over waar ze zich op kunnen beroepen om deze uitgave te verbieden.

Wel ligt de Nederlandse editie dichter bij het origineel dan de Duitse editie. Zo is in de Nederlandse versie de opdracht die Hitler opnam aan zijn gevallen medeputschisten van 1923 opgenomen, de Duitse bewerkers vonden dat te radicaal. De Duitse editie bevat daarnaast 3500 uitvoerige voetnoten met uitleg, terwijl in de Nederlandse versie alleen een inleiding bij ieder hoofdstuk staat. Kiefts stelling dat een wetenschappelijke editie de afstand tussen Hitler en de lezer moet verkleinen door context toe te voegen, gaat dan ook meer op bij de Nederlandse editie. Opvallend is dat het verschijnen van de wetenschappelijke editie van *Mein Kampf* volledig van een debat gespaard bleef.

Vergelijking

In een land waarin politie binnenvalt wil niemand wonen, daar lijken zowel Buma als Zijlstra en alle andere politici behalve Geert Wilders het over eens te zijn. Dat is echter wel wat er in 1974 ook gebeurde bij de Rotterdamse uitgeverij, wat Van Agt van dezelfde partij als Buma toestond. Het grote verschil tussen de situatie rondom Plasterk en de vragen van D66 was dat Plasterk opriep om het verbod op te heffen en de Kamerleden van D66 slechts vroegen naar de mogelijkheden van het publiceren van het boek. Wel gingen de twee casussen om dezelfde vraag: moet *Mein Kampf* verkrijgbaar zijn of niet. Opvallend is daarom dat Plasterk sterk bekritiseerd werd na de publicatie van het interview, terwijl andere politici niet eens reageerden op de vragen van D66 en het antwoord van de minister daarop. De inhoud van het vraagstuk zelf lijkt hier dus niet het belangrijkste te zijn, maar het becommentariëren van een minister die zijn mening geeft is het doel. Minister Sorgdrager reageerde helemaal niet afwijzend op de vraag of zij het wenselijk zou vinden dat er een wetenschappelijke editie zou komen, maar zegt juist dat het een belangrijk historisch doel kan dienen. Waarom is hier niemand over gevallen? De enige verklaring kan symboolpolitiek zijn.

⁷⁴ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2006-2007*, 93.

Conclusie

Uit dit onderzoek blijkt dat censuur vooral een politiek middel is om openbare orde te houden, zoals Darnton vaststelde. Het is echter ook iets dat aan de cultuur vastzit, omdat politici zich constant beroepen op Nederlandse normen en waarden bij het legitimeren van censuurmaatregelen. De definitie van Van Toorn en Janssen, waarbij censuur als een gemeenschappelijke mentaliteit van heersers en onderdanen functioneert, komt dan ook nog dichter bij de resultaten van dit onderzoek. Heersers kunnen in dit geval politici zijn, maar ook andere machtsinstanties, omdat politici zeggen de mening van het volk heel belangrijk te vinden en regelmatig aangeven naar aanleiding van de publieke opinie een debat te voeren. Zowel interviews als radioprogramma's lokken namelijk uitlatingen van politici over *Mein Kampf* uit. Beekman merkte dan ook terecht op dat er ook andere kanten aan censuur zitten, dat het kan functioneren als sociale controle die door verschillende instituties kon worden uitgeoefend.

Bij de casussen die in dit onderzoek onderzocht zijn, is vooral veel continuïteit te zien in de manier waarop politici omgaan met pogingen of voorstellen om *Mein Kampf* na het verbod hierop op de Nederlandse markt te brengen. Zo wordt vooral het argument dat een haatzaaiend boek niet in Nederland thuishoort en dat het trauma voor de slachtoffers al ondraaglijk genoeg is naar voren gebracht, zijn politici over het algemeen terughoudend in het erkennen van het historisch belang van *Mein Kampf* en gebruiken zij ophef rondom het boek om politieke tegenstanders een slag toe te brengen. Deze argumentatie gaat over de grenzen van alle politieke partijen heen, zo hebben Buma en Wolff een totaal verschillende politieke achtergrond, maar betogen ze rondom *Mein Kampf* vrijwel hetzelfde.

Het verschil tussen de casussen zit vooral in het reactiepatroon dat zich aftekent wanneer het verbod ter discussie wordt gesteld, afhankelijk van de persoon die dit ter sprake brengt. Naar aanleiding van de Kamervragen van D66 lijkt er in Nederland een open cultuur te zijn rondom het bespreken van de verbodsbepaling. Nadat de minister zegt dat een wetenschappelijke editie een waardevolle toevoeging kan zijn, heeft niemand in de Tweede Kamer de behoefte om hierop te reageren. Zet Plasterk echter zijn vraagtekens bij het bestaan van het verbod, dan staan de politici in de rij om te laten zien dat dit in Nederland echt niet kan. Dit blijkt zeer paradoxaal, omdat de Tweede Kamerleden het er behalve Geert Wilders allemaal over eens waren dat een Nederland waarbij boeken verboden worden niet wenselijk is, maar dit in 1974 al wel gebeurde op basis van de wet.

Ook lijkt dit verschil in reactie afhankelijk te zijn van het al dan niet wetenschappelijke karakter van een nieuwe editie. Steeds wordt er door politici gewezen op de uitzondering in de wet, waardoor een wetenschappelijke editie van *Mein Kampf* wel uitgegeven mag worden, maar hier gaat men in de casussen heel verschillend mee om. Van Agt vraagt nog om voorzichtig met de uitzonderingsregel om te gaan en er liever geen gebruik van te maken, waarmee hij in feite oproept tot zelfcensuur, zoals Beekman al aantoonde. Vragen stellen over de mogelijkheden van een wetenschappelijke editie, zoals D66 deed, en zelfs zeggen dat deze een toegevoegde waarde zou kunnen hebben is geoorloofd, maar wanneer een niet-wetenschappelijke editie dichtbij dreigt te komen, is er paniek in de Tweede Kamer, zowel in 2007 als in 1974. Dit grote belang dat toegekend wordt aan het wetenschappelijke karakter van de editie, roept de vraag op wat dit 'zakelijke' kader nu precies betekent voor het boek. Onderzoek naar het wetenschappelijke karakter van de nieuwe editie kan uitwijzen of politici terecht zoveel gewicht toekennen aan 'zakelijke berichtgeving'.

Waar Kieft er daarnaast voor pleit om het eens over de inhoud van *Mein Kampf* te hebben, is de receptie ervan in Nederland net zo belangrijk. Een receptiegeschiedenis van de Nederlandse vertaling uit 2018 ontbreekt nog. Er lijken tevens aanwijzingen te zijn dat de reacties vanuit de media heel belangrijk zijn bij de discussie over het verbod, zo werden naar aanleiding van KRO's radioprogramma Kamervragen gesteld. Deze scriptie toont dan ook aan dat politiek reageert op het volk. Het onderzoeken van de relatie tussen media en politiek in dit opzicht is daarom interessant voor vervolgonderzoek, waarbij de vraag is of de media de gemiddelde mening van het volk naar voren brengen en politici dit als uitgangspunt nemen in het debat, of dat politici dit beroep slechts doen om hun eigen mening sterker te laten gelden. Een ding is zeker: *Mein Kampf* moet onderzocht blijven worden om te zien wat er gebeurt nu het de status van minst gelezen boek verliest.

Bronnen

Parlementaire documenten

Maxius, *Artikel 31 auteurswet*, <https://maxius.nl/auteurswet/artikel31> (15 mei 2019).

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1973-1974, 2963.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1974-1975, 636.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975, 4806.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975, 2535.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975, 5259.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975, 2633.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1997-1998, 201.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1997-1998, 135.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2006-2007, 93.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2007, 138.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2010-2011, 34.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 2016, 14210.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2^e vergadering 21 september 2016 (tweedekamer.nl).

Literatuur

Baggerman, A., en R. Dekker, 'De gevaarlijkste van alle bronnen; Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven,' *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 1 (2004) 4, 3-22.

Darnton, R., *Censors at work: how states shaped literature* (New York 2014).

De Volkskrant, 'Wilders wil verbod op Koran', (versie 8 augustus 2007),
<https://www.trouw.nl/home/wilders-wil-verbod-op-koran~a6b1c508/> (1 juni 2019).

G. Wilders, 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran', *De Volkskrant* (versie 8 augustus 2007),
<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/genoeg-is-genoege-verbied-de-koran~b014930c/> (14 april 2019).

Hazeu, W., *Wat niet mocht... : een overzicht van censuur, ernstige en minder ernstige gevallen van vrijheidsbeknotting in Nederland (1962-1981)* (Amsterdam 1982).

Hitler, A., *Mijn Strijd: kritische editie* (Amsterdam 2018).

Janssen, L., en W. van Toorn, *Manuscripten branden niet: censuur in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1997).

Kessler, M., *Eine Abrechnung: die Wahrheit über Adolf Hitlers "Mein Kampf"* (München 2015).

Kieft, E., *Het verboden boek* (Amsterdam 2017).

Lantink, F. W., 'Hermeneutische confrontaties', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 131 (2018) 4, 677-693.

Mathijssen, M. (red.), *Boeken onder druk: Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst* (Amsterdam 2011).

Pleij, H., *Moet kunnen: Op zoek naar een Nederlandse identiteit* (Amsterdam 2016).

Plöckinger, O., *Geschichte eines Buches: Adolf Hitlers „Mein Kampf“ 1922–1945* (München 2011).

Prometheus, 'Uitgeverij Prometheus geeft nieuwe wetenschappelijke verantwoorde Nederlandse editie uit van *Mein Kampf* (versie 1 november 2016), <https://uitgeverijprometheus.nl/nieuws/uitgeverij-prometheus-geeft-nieuwe-wetenschappelijk-verantwoorde-nederlandse-editie-mein-kampf.html> (20 april 2019).

Tijn, M. van, 'Hitler leeft voort in zijn werk', *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 16 september 1972.

Trouw, 'Plasterk onder vuur om *Mein Kampf*', (versie 12 september 2007), <https://www.trouw.nl/home/plasterk-onder-vuur-om-mein-kampf~ad5aa1f7/> (3 april 2019).

Witteveen, P., 'De minister en het goede leven', *Hollands Diep* 9 (2007) 3, 12-19.